

Jogtörténeti tanulmányok VIII.

Szerkesztette:

Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert

Pécs, 2005.

A szepesi jog forrásai*

A. A kutatási témák visszatérnek

A magyar jogtörténet-kutatás már a 19. században felismerte, hogy az országos, elsősorban a nemesek életviszonyait szabályozó szokásjog mellett nagy jelentősége volt a közép- és korai újkorban a városi közösségek szokásjogi és statutáris szabályainak is. Ezek a norma-rendszerek partikulárisak és túlnyomórészt germán eredetűek voltak.¹

A magyar jogtörténészek a 19. században kezdték meg a magyarországi városjogok kutatását és a hazai jogéletben betöltött szerepük vizsgálatát.² A rendkívül sokrétű városi jog-történeti irodalom azonban a II. világháború környékén elapadt, s csak néhány jelentősebb tanulmány jelent meg évtizedekig,³ mindamelllett, hogy természetesen a városok középkori és korai

---

* Készült az OTKA T 043164 számú program támogatásával.

¹ WENZEL Gusztáv, *Az országos jog és a particuláris jogok közötti viszony hazai jogrendszerünkben*, Budapest, 1876.

² Csak példálózóan: MICHNAY-LICHNER, *Buda városának törvénykönyve (Ofner Stadtrecht)*, Pozsony, 1845; WENZEL Gusztáv, *Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben: tanulmány az összehasonlító jogtudomány szempontjából*, in *Értekezések a társadalomtudományok köréből*, Magyar Tudományos Akadémia, 1878, 3. skk; KIRÁLY János, *Pozsony város joga a középkorban*, Budapest, 1894; IVÁNYI Béla, *Vázlatok Eperjes szabad királyi város középkori jogéletéből főleg a város 1424-1509-ből való jegyzőkönyve alapján*, Budapest, 1909; Uő., *Debrecen és a budai jog*, Debrecen, 1924; Uő., *A városi polgárjog keletkezése és fejlődése figyelemmel Buda és Pest városokra*, in *Statisztikai közlemények*, 1937. 84. skk;

³ CSIZMADIA Andor, *A magyar városjog*, Kolozsvár, 1942; FÜGEDI Erik, *Középkori magyar városprivilegiumok*, in *Tanulmányok Budapest múltjából* 14, Budapest, 1961; KÁLLAY István, *Zur Verwaltungsgeschichte der freien königlichen ungarischen Städte im 17. und 18. Jahrhundert*, in *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 15. Wien, 1962, 181-198; B: KÁLLAY István, *Über die Möglichkeiten des Erforschens der Fortbestehung, mit besonderer Rücksicht auf das Ofner Rechtsbuch*, in *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta*

újkori történetének kutatása jelentős szerepet kapott a magyar történettudományban.

Azt mondhatjuk azonban, hogy a kilencvenes években újra a jogtörténeti kutatások érdeklődésének középpontjába került a magyarországi városjogok fejlődése. Az európai városi jog-történet kutatási módszereinek hazai megjelenésében nagy szerepe volt Gönczi Katalin kutatásainak a budai városjoggal kapcsolatban.⁴ Ezen érdeklődésnek legújabb eredménye Buda város jogkönyvének néhány év előtt megjelent fordítása Blazovich László bevezetőjével és gondozásában.⁵

A szepesi szászok városi közösségei közismerten rendkívül jelentős szerepet töltek be a középkori és korai újkori Felvidék történetében. Számos munka foglalkozott a 19. század kezdetétől történetükkel,⁶ gazdaságtörténetükkel⁷ és jogtörténetükkel⁸ is. A jogtörténeti érdeklődés a Szepesség iránt azonban a II. világháború után magyar részről csaknem teljesen megszűnt.⁹

---

juridica et politica, Szeged, 1970, 57-65; KÁLLAY István, *Városi bíráskodás Magyarországon 1686-1848*, Budapest, 1996.

⁴ Katalin GÖNCZI, *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht: Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen*, Frankfurt am Main, 1997; Uő., *A városi jog és feljegyzései a középkori Magyarországon*, in Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta juridica et politica, Szeged, 1998, Klny.

⁵ *Buda város jogkönyve I-II*, Közreadja BLAZOVICH László – SCHMIDT József (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 17), Szeged, 2001. Blazovich maga is kiemeli a partikuláris és városi jogok kutatása iránti megélt figyelmet. Vö. *i.m.*, 20-22.

⁶ Példálózva DEMKÓ Kálmán, *A felső-magyarországi városok életéről a XV-XVII. században*, Budapest, 1890; FEKETE NAGY Antal, *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*, Budapest, 1934.; Samuel WEBER, *Zipser Geschichts- und Zeitbilder. Ein Beitrag zur vaterländischen Geschichte*, Leutschau, 1880; BRUCKNER Győző, *A szepesi szász nép*, (Nemzetiségi ismertető könyvtár), Budapest, 1913; Uő., *Oklevélygyűjtemény a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltáraiból*, in Közlemények Szepes vármegye múltjából IV. (1912/2), 79-96., 3-4. 136-157.

⁷ Például BRUCKNER Győző, *Az árumegállító jog tartalma, gazdasági jelentősége és kulturális kihatása felsőmagyarországi városainkban*, Miskolc, 1943.

⁸ DEMKÓ Kálmán, *A szepesi jog (Zipser Willkühr): Keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a németországi anyajogokhoz*, (Értekezések a történeti tudományok köréből), Budapest, 1891; Uő., *Löcse története: Jog-, mű- és művelődéstörténeti rész*, (A „Szepesmegyei Történelmi Társulat” milleniumi kiadványai V), Lőcse, 1897; FÁBRY Béla, *Igazságszolgáltatás az elzálogosított XIII szepesi városban*, in Közlemények Szepes vármegye múltjából IV. (1912/3-4), 165-208.

⁹ Kivételt csak egy-két tanulmány képez: VIZKELETY András, *Adalékok a szepességi városok középkori jogtörténetéhez*, in Jogtörténeti tanulmányok III, Budapest, 1974;

A második világháború után (és részben már előtte) a szlovákiai jogtörténészek – folytatva és kiaknázva az igen szorgalmas cipszerhelytörténetírók munkáit és anyaggyűjtését¹⁰ – több egyedi tanulmányban és összefoglalásban foglalkoztak a szepesi németek jogtörténetével és az északmagyarországi város- és bányajogok fejlődésével. Sajnos, elsősorban helyi jelentőségű folyóiratokban jelentették meg tanulmányaikat, melyek nyelvük miatt sem juthattak el a széles európai közvéleményhez, s magyarországi recepciójuk sem problémamentes.¹¹

A szepesi jog iránti jogtörténeti érdeklődés reneszánszában és az új kutatási lehetőségek megnyílásában nagy szerepe volt egy finn származású münsteri nyelvészprofesszornak. Ilpo Tapani Piirainen több évtizedes, a korai német nyelvemlékeket feltáró munkája keretében sorra adta és adja ki Közép-Szlovákia német nyelvemlékeit, közöttük elsősorban a jogi emlékeket, s ezzel feltárja és elérhetővé teszi a jogforrásokat.¹² Az utóbbi másfél évtized

---

Uő., *Prospevky k právnym dejinám spišských miest v stredoveku*, in Špis, Kosice 3-4 (1973), 53-64.

¹⁰ A fennebb már említettekén túl például: WENZEL Gusztáv, *Nevezetes per löcsei polgárok között 1421-1429: Adalék Magyarország jogtörténetéhez*, in *Értekezések a történeti tudományok köréből* II/5, Budapest, 1873, 3-34; WEBER Samu, *Nagy és kis házak jogviszonyai a Szepességen*, in: *Századok*, 1882, 324-328; HAJNÓCI R. József, *A szepesi bányavárosok története*, Lőcse, 1903; KELEMEN Ernő, *A szepesi századok büntető igazságszolgáltatása*, Miskolc, 1931.

¹¹ Darina LEHOTSKÁ, *Vývoj mestského práva na Slovensku*, in *Sborník Filozofickej Fakulty University Komenského 10* (1959) 70. skk; Štefania MERTANOVÁ, *Vznik a vývoj spišského práva*, in *Spišské mestá v stredoveku*, Košice 1974, 91-97; Mária PAPONOVÁ, *Deutsches Recht in der Mittelalterliche Slowakei: Dreizehn Handschriften der Zipser Willkür aus dem 15. bis 18. Jahrhundert*, in G. Grimm – K. Zach (Hg.), *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa. Geschichte-Wirtschaft-Recht-Sprache*, Band 2, München, 1996, 156. skk; Uő., *Das Stadtrechtsbuch von Zilina und das Magdeburger Recht*, in: *Brücken, Germanistisches Jahrbuch. N. F. 1* (1992), 149-171; Magyar részről VIZKELETY A., *Prospevky i.m.*

¹² A később említendőket elhagyva, s csak a legjelentősebb kiadásokat és a jogi emlékekkel kapcsolatos tanulmányokat felemlítve: Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Das Stadtrechtsbuch von Sillein: Einleitung, Edition und Glossar*, Berlin – New York, 1972; Uő., *Das Iglauer Bergrecht nach einer Handschrift aus Schemnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, Heidelberg, 1980; Uő., *Das Berg- und Stadtrecht von Banská Štiavnica/Schemnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, Oulu, 1986; Uő., *Das Stadt- und Bergrecht von Kremnica/Kremnitz. Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, Heidelberg, 1983; Uő., *Spätmittelalterliche Stadt- und Bergrechte in der Slowakei*, in *Südostdeutsches Archiv* 28/29 (1985-86), 44-58; Uő., *Deutschsprachige Bergrechte in der Mittelslowakei*, in: *Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau* 33 (1981), 62-68; Uő., *Stadtbücher aus der Mittelslowakei*, in *Ars*.

forráskiadásaira még nem „mozdultak rá” sem magyar, sem szlovák részről, s jogtörténészek – tudtommal – mindeddig nem éltek a felvidéki városi jogok (köztük a szepesi jog) kutatásában megnyíló új lehetőségekkel. A legújabb forráskiadások megjelenését magyar részről Blazovich László konstatálta, s hasznosította a *Sachsenspiegel* és *Zipser Willkür* genetikai kapcsolatának modern, az elmúlt másfélszáz év eredményeit újraértelmező kimutatásával.¹³

A korábban megjelent munkák a tárgyalt történeti korszak tekintetében egyébként is meglehetősen egyoldalúak voltak, hiszen túlnyomórészt a szepesi szászok középkori jogéletével foglalkoztak. Ha valaki a cipszerek (vagy az erdélyi szászok) jogtörténetét görcső alá veszi, a régebbi magyarországi irodalom, illetve az utódállamokban, vagy Európában megjelenő munkák áttekintése után – kissé túlozva – azt állapíthatja meg, hogy – a kutatás jelenlegi állása tükrében – a magyarországi szászok jogfejlődése a 16. század elmúltával véget ért, hiszen a hazai németiség korai újkori jogfejlődésről nagyon kevesen írtak, s arról így meglehetősen keveset – szinte semmit sem – tudunk.

A szepesi jog történetével foglalkozó munkákban ugyanakkor egy másik egyoldalúság is megmutatkozik. A tartalmi bemutatások (elsősorban a *Zipser Willkür* büntetőjogi szabályai tekintetében), a keletkezéstörténeti fejtegetések, valamint a német szokásjogi gyűjtemények szepesi jogra gyakorolt hatásának vizsgálata uralják a régebbi és a legújabb jogtörténeti tanulmányokat. Néhányan ugyan tettek rá utalást, de kevés figyelmet kapott eddig a szepesi jog korai újkori fejlődése, elsősorban a *Willkür* monolitikus és középkori jogforrásként való kezelése miatt.

Pedig az új forráshelyzet módosíthatná ezt a szemléletmódot. A Piirainen és kutatótársai által rendelkezésünkre bocsátott szövegkiadások¹⁴ ugyanis

---

Kunsthistorische Revue der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 1977-1981, 51-62; Uő., *Der Schwabenspiegel aus Košice/Kaschau. Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, in Festschrift für Diegfried Grosse zum 60. Geburtstag. Göppingen, 1984, 183-192; Uő., *Rechtshandschriften der frühen Neuzeit in der Zips*, in *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis*, 2003/2, 53-78; Tudományos tevékenységének méltatására lásd BLAZOVICH László, *A forráskiadó Ilpo Tapani Piirainen*, in *Századok*, (2004/2), 500-502.

¹³ BLAZOVICH László, *A Szepesség joga és a Szász tükör*, in Bártfától Pozsonyig: Városok a 13-17. században, Szerk. Csukovits Enikő – Lengyel Tünde, Budapest, 2005, 159-186; Rövidített változata: Uő., *A Szász tükör és a Zipser Willkür*, in *Jogtörténeti Szemle*, (2004/1), 1-4; A forráskiadásokról már megemlékezett Uő., *Buda város jogkönyve, i.m.*, 21-22.

¹⁴ Ilpo Tapani PIIRAINEN – Mária PAPSONOVÁ, *Das Recht der Spiš/Zips: Texte und Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, 1-2, Oulu, 1992; Ilpo Tapani PIIRAINEN – Arne ZIEGLER, *Collectanea allerlay nutzlicher vnd nothwendiger Regeln des Rechts: Ein deutsches Rechtsbuch aus dem Jahre 1628*

tálcán kínálják a lehetőséget a jogtörténészek számára is, hogy meglehetősen széles forrásbázison foglalkozhassanak a középkorból származó, de elsősorban korai újkori kéziratokból ismert – és a 16. századtól többé-kevésbé jelentős változásokon átment – *Zipser Willkür* joganyagának elemzésével. Demkó Károly 19. század végi szövegkiadását és értékelését, valamint a későbbi elemzéseket akkor még nem ismert kéziratok alapján lehet tehát ma meghaladni.

A „forrásbőség” miatt – Demkó még csak négy kéziratot ismert, Vizekety a '70-es években hetet sorolt fel – ma már differenciált szemléletmód szükséges, s nem mindegy, melyik kéziratot tekintjük a „*Zipser Willkür*-nek.”

A szövegkiadásoknak hála új kutatási célokat fogalmazhatunk meg:¹⁵ a kéziratok tartalmi eltéréseinek feltárása alapján nyomon lehet követni, hogy hogyan változott a korai újkorban a szepesi jog a gazdasági, társadalmi és politikai események hatására. Felvázolhatóvá válik a szepesi jog fejlődéstörténete, a kéziratok alapján jelentős információkat kaphatunk egy viszonylag zárt közösség jogfejlődéséről. Természetesen eddig is köztudott volt, hogy a későbbi kéziratok nagy számban tartalmaznak új rendelkezéseket, újításokat,¹⁶ de ezek kimutatása most – egy viszonylag széles forrásbázison – elérhető közelségbe került.

A kéziratokban egymásra rakódó normarétegek kutatása rendkívül érdekes eredményeket hozhat.

Ha szerencsénk van, kiderülhet, hogy melyik jogterületen kényszerültek a leggyakrabban változtatásra a közösség vezető szervei; hogy vannak-e esetleg

---

aus der Slowakei, Levoča, 1995; Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Nachträge zum Zipser Recht: Die Handschriften 14 und 15 der Zipser Willkür*, Levoča, 2001; ÜÖ., *Das Rechtsbuch der XI Zipser Städte*, Levoča, 2003.

¹⁵ Ezen célok megfogalmazására lásd Béla SZABÓ, *Sachsen in Ungarn und ihr Rechtsleben im Mittelalter und der frühen Neuzeit. Forschungsstand und Möglichkeiten in der Erforschung der Rechtsverhältnisse der Zipser und Siebenbürger Sachsen*, in *Sachsen im Spiegel des Rechts – Ius Commune propriumque*. Red. Adrian Schmidt-Recla – Eva Schumann – Frank Theisen, Köln-Weimar-Wien, 2001, 95-114.

¹⁶ Már Demkó, de újabban Vizekety és Papsonová is utalt erre. Demkó néhány rendelkezés tekintetében tesz említést változtatásról, így a sokszor említett 17. szakasz öröklési jogi rendelkezéseire. DEMKÓ, *Lőcse története*, i.m., 142. Vizekety szerint a 16. században az új viszonyok kívánságaihoz mérten változtattak a szövegen pótcikkelyek, illetve városi tanácsi határozatok inkorporálása révén. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, 256. Papsonová felhívja a figyelmet, hogy a kéziratok különbözősége abból is fakadhat, hogy a szabályozandó életviszonyok változtak meg. Vö. PAPONOVÁ, *Deutsches Recht...*, 162. A 17. szakasz német jog alapján történt 1515-ös módosítására utal Blazovich is. Vö. BLAZOVICH László, *A Szepesség joga...*, i.m., 170.

helyi sajátosságok a Szepességen belüli jogfejlődésben; valóban egységes jogterületnek tekinthető-e a Szepesség, mint ezt eddig paradigmaként elfogadtuk; hogy meddig tartott ténylegesen ez a jogi egység, s hogyan hatott ki a szepesi 13 város Lengyelországnak történt elzálogosítása a jogéletre, volt-e különbség a Magyarországnál maradt és az elzálogosított területek jogfejlődése között?

Mint láttuk Demkó és kortársai, valamint a legújabb kutatások már bizonyították a középkor tekintetében a Szásztükör és más német jogok behatását.¹⁷ A korai újkorra azonban ez a „receptiós hatásvizsgálat” még nem készült el. Nem tudjuk, hogy a kéziratokba újonnan bekerült szabályok követtek-e külső mintákat, vagy a cipszerek jogteremtő bölcsessége nyilvánult meg a 17. századi kéziratokba bekerült új rendelkezésekben. A kérdés nem akadémikus, hiszen – mint alább látni fogjuk – két 17. században Lőcsén keletkezett *Willkür*-kéziratban több mint húsz olyan rendelkezést találunk, melyek a korábbiakban nem voltak megtalálhatók.

Talán ezen jogújító szándék jelének kell tekintenünk azt a 17. századi – nem *Zipser Willkür* – kéziratot is, amely széles „mintabázist” mutat fel a magdeburgi és lipcsei városjogok és azok gyakorlata, valamint a kánonjog és a római jog alapján: „*Collectanea Allerley Nutzlicher Vnd Nothwendiger Regeln des Rechtens, beydes aus dem Göttlichenn sowol auch Kayserlichenn Rechten Vnd sonderlich aus dem Saxenspiegel Undt anderer vornehmen Authoribus Vndt Rechtbüchern so in den XIII. Städten in Zips Vblichen mit allem fleyssexcerptet Vnd nach Alphabethischer Ordnung sub certos Titulos Und in Locos Communes redigirett Durch Balthasarum Apellem Notarium p.t. Opp. Waralliae. Anno Christi MDCXXIIX.*”¹⁸ Azt is megvizsgálhatjuk, hogy ezen „tudósjogi-gyakorlati” munkának valóban lehetett-e szerepe az új szabályok megfogalmazásában.

---

¹⁷ Lásd például Blazovich már idézett két munkáján kívül: Heiner LÜCK, *Zur Rezeption des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Osteuropa: Das Beispiel Ungarn*, in: *Grenzen überschreiten: Beiträge zur deutsch-ungarischen Kulturwissenschaft*, szerk. Thomas Bremer, (Colloquium Hallense 2), 2001, 9-28.

¹⁸ Mint korábban említésre került ez szintén kiadásra került a közelmúltban. Ilpo Tapani PIIRAINEN – Arne ZIEGLER, *Collectanea allerley nutzlicher vnd nothwendiger Regeln des Rechtens: Ein deutsches Rechtsbuch aus dem Jahre 1628 aus der Slowakei*, Levoča, 1995. Korábban a magyar irodalomban csak néhányszor került említésre és egyszer rész-kiadásra: BRUCKNER Győző, *Oklevélgyűjtemény a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltáraiból*, in *Közlemények Szepes vármegye múltjából* IV, (1912), 85-96, 136-157. Említi már DEMKÓ, *Lőcse története i.m.*, 142. is. Bruckner után a magyar jogtörténetben ez a forrás szinte teljesen feledésbe merült.

B. Előkészületek

A fenn megfogalmazott kutatási célok megvalósításához jelen tanulmány keretében csak az első lépéseket tehetjük meg. Legfontosabb célunk az, hogy – Demkó ötletét kiteljesítve,¹⁹ ugyanakkor eredményeit meghaladva – a *Zipser Willkür* rendelkezésünkre álló 16 kéziratának szakaszait egymás mellé állítsuk, s így a kéziratok konkordanciáját kimutassuk. Ez elkerülhetetlen, ha a későbbiekben a kéziratok közötti tartalmi különbségeket és esetleges változásokat nyomon kívánjuk követni. E tanulmány mellékletében erre történik egy – első látásra bizony ijesztő és egy jogtörténeti munkában talán szokatlanul mutató – kísérlet.

A táblázatból leszűrhető első megállapítások előtt röviden kerüljön bemutatásra az a 16 kézirat, amely – a forrásfeltárás mai állása szerint – felhasználásra kerülhet a *Zipser Willkür* és a szepesi (írott) jog korai újkori fejlődéstörténetének kutatásában.²⁰

A *Zipser Willkür* ismert kéziratai (valószínű) keletkezésük sorrendjében:²¹

I. Szepesszombati kézirat²² 15. század (kb. 1460) 1. SS

A legrégebbnek tekintett kézirat egy része a 15. században készült, mint azt az íráselemzések kimutatták. A 76. §-tól kezdődően a szöveget a 16. század végén kiegészíthették. A kéziraton található 1470-es évszámot valószínűleg a 19. században írhatták rá. A kézirat eleje töredékesen olvasható és később is előfordulnak olvashatatlaná vált részek.²³ 90 paragrafusból áll.

Demkó Kálmán is ismerte a kéziratot, melyet szepesszombatiként jelölt és használt összehasonlítási alapként.²⁴

---

¹⁹ DEMKÓ, *Lőcse története i.m.*, 7-8.

²⁰ Természetesen nem zárható ki, hogy újabb kéziratok kerülnek elő a szlovákiai levéltárakból.

²¹ Az első sorban a következő adatok találhatóak: magyar elnevezés, keletkezési idő, Piirainen-féle sorszám, elfogadott rövidítés (a szlovák helységnév alapján).

²² Fellelhető a poprádi járási levéltárban – fond: AM Spišská Sobota. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 37-71.

²³ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 20; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 22; Mária PAPONOVÁ, *Die Zipser Willkür aus Spišská Sobota: Untersuchungen zum Laut- und Formenstand*, Diss. Bratislava, 1980; VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 253-254.

²⁴ DEMKÓ, *A szepesi jog, i.m.*, 11-12; UŐ., *Lőcse története, i.m.*, 5.

Az iglói városkönyv (*Stadtbuch*) részeként leírt, 78 rendelkezésből és 9 kiegészítő paragrafusból álló változat. Mivel a városkönyvben 1503-1513 közötti bejegyzések vannak, ezért datálható a kézirat a 16. század elejére. Lejegyzőjének Thomas von Schlagendorf, iglói jegyzőt tartják.²⁶

Demkó szintén használta a kéziratot, melyet iglóiként jelölt és vett figyelembe.²⁷ Érdekessége az előzőhöz viszonyítva, hogy a 9 kiegészítő szakasz közül egyesek (N1, N6, N8) már megtalálhatók a korábbiak tekintett szepesszombati változatban, míg egyikük (N7) csak ebben a kéziratban található meg. Szintén egyedi a főszöveg 6. és 75. szakasza.

III. Lőcsei kézirat (1)²⁸

1511

3.

L 1511

A Demkó Kálmán által XIII. városi példánynak nevezett változat²⁹ egy *Prothokoll/Landbuch/der XIII Zipser Städte 1511-1592* fedőlapú kéziratban található, 70 paragrafusba foglalva. A helybéli ismeretlen írnoktól származó kéziratban feltüntetett 1511-es datálás az íráskép alapján reálisnak tekinthető.³⁰

A kézirat eltérő számozással és több kihagyással ugyan, de közel hűen követi az előző két változatot.

²⁵ Fellelhető: az iglói járási levéltárban – fond: MM-SNV, Nr.1. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 73-100.

²⁶ PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 21; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 22-23; VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 254; Mária PAPSONOVÁ, *Deutsches Recht...*, *i.m.*, 161; Korábban kiadta Herbert WEINELT, *Das Stadtbuch von Zipser Neudorf und seine Sprache: Forschungen zum Volkstum einer ostdeutschen Volksinselstadt*, München, 1940.

²⁷ DEMKÓ Kálmán, *Lőcse története*, *i.m.*, 5-6.

²⁸ Fellelhető a lőcsei megyei levéltárban – fond: Provincia XVI spišských miest, Grofsky archív, A 1, Nr.1. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 101-124.

²⁹ DEMKÓ Kálmán, *Lőcse története*, *i.m.*, 6.

³⁰ PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 21-22; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 23; VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 254; Piirainen összevetette ezt a változatot a szepesszombatiival. Vö. Ilpo Tapani PIIRAINEN, *Sprachliches aus der Zipser Willkür: Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*, in: Festschrift für Lauri Seppänen zum 60. Geburtstag, Tampere, 1984, 241-249.

A Piirainen előtt még ki nem adott – eredetileg Lőcsén készült – kézirat fedőlapján található felirat (*Rechtsbüchlein durch den Ersamben M Georguen Albertum dieser Zeyt Leutscha Stadtschreiber, Im Jahre funffzehnhundert Achtvnyndtreissig beschrieben worden*) pontosan megjelöli a kézirat keletkezési évét. A változat elején egy regiszter található, amely 85 paragrafus címét hozza. A kéziratban magában azonban csak a 74. sorszámig található meg a szakaszok, vagyis a kézirat nem teljes. Megjegyzendő, hogy ténylegesen 78 különböző rendelkezés sorjázik egymásra, melyek közül 11 szövege kétszer is megtalálható a kéziratban. Két kéz írta a szöveget, valószínűleg egyik sem volt a „leíróként” megjelölt Georgius Albertusé, hanem egy általa készített codex másolatáról van szó a 16. század első feléből.³²

Fennebb említett sajátossága ellenére ez az első kézirat, amelyben a paragrafusok sora nagyjában-egészében megfelel a később kialakult fő hagyománynak.

Az *Acta Forensia 1536–1554* feliratú kézirat³⁴ vége felé található – Lőcsén készült – jogkönyv-változat 107 szakaszból áll, és 1540-es dátum feltüntetésével végződik. Leírójaként Stephanus Tschay helybéli jegyző³⁵ jelöli meg magát.³⁶ Ez az egyik legsajátosabb kézírata a *Willkürnek*, ugyanis olyan rendelkezéseket is találunk benne, melyek a többi kéziratban sehol sem fordulnak elő. Ezen kívül jellemző, hogy Tschay első rendelkezéseit az 1552-es lőcsei kézirat (alább VIII.) kiegészítő rendelkezéseiből veszi, és hogy egy, egyébként a többi kézirat derekán elhelyezkedő, főleg büntetőjogi szabályokat felmutató “blokkot” a szöveg vége elé helyez.

Az 1985-ben előkerült kéziratot 1992-ben adták ki először.³⁷

³¹ Fellelhető a besztercebányai járási levéltárban – fond: M.B.B. 318. Nr.1. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 125-165.

³² PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 22; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 24.

³³ Fellelhető az iglói járási levéltárban - fond: Mesta Spišské Pohradie, szignatúra nélkül. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 167-202.

³⁴ Vizkelety szerint címe *Acta forensia 1536-1695*. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 254.

³⁵ „*Deo gratias per me Stephanum tschay Iure Notarium oppidi wara(iensis) anno 1540 die 29 Mensis Ianuarii.*”

³⁶ Vizkelety szerint – aki Bruckner Györgyre (helyesen Gyözőre) hivatkozik – Tschay a másolást egy 1531-es kézirat alapján készítette. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 254.

³⁷ PIIRAINEN – PAPSONOVÁ, *i.m.*, 23; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 24-25.

Valószínűleg Heinrich Genersich – abban az időben lőcsei városi tanácstag – tollából származik az az eltűntnek tekinthető, állítólag igen díszes pergament-kézirat,³⁹ amely a 19. század folyamán három nyomtatott kiadásnak is alapjául szolgált. Demkó ezt a kéziratot nevezi lőcseinek, és ezt adta ki Wagner, valamint Michnay és Lichner nyomán,⁴⁰ párhuzamosan a szepesszombati változattal.⁴¹ Ez a 95 szakaszból álló mű, a kutatás jelenlegi állása szerint szerkezetében és szövegében azonos volt az alább következő három (VII., VIII., IX.) és a négy 18. századi kézirrattal (XIII., XIV., XV., XVI.).⁴² Demkó szerint a két utolsó szakasz (1505-ből és 1516-ból való kiegészítések) később lettek hozzáírva.⁴³

VII. Eperjesi kézirat⁴⁴

1545

6.

P

A *Landes Willkür* feliratú, újabb kötéssel rendelkező – Lőcsén leírt – kéziratban 95 szakaszban található meg a rendelkezések, melyet később egy regiszter egészít ki, amely mutató azonban csak 64 szakaszt sorol fel, mivel – feltételezhetően – a kézirat utolsó lapja elveszett. A paleográfiai vizsgálatok szerint az 1545-ös datálás elfogadandó, s – a már említett – Heinrich Genersich⁴⁵ kezétől származik.⁴⁶

³⁸ Figyelembe vett kiadása: DEMKÓ, *Lőcse története*, i.m., 17-86.

³⁹ „Mit gottes hülf vorendet durch mich heinrich Gnersich, des herr Melchers Gnersich son, anno domini 1540.”

⁴⁰ CAROLUS WAGNER, *Analecta Scepusii sacri et profani... I-II*, Viennae, 1774, 240-261; MICHNAY Endre – LICHNER Pál, *Buda városának törvénykönyve - Ofner Stadtrecht*, Pozsony, 1845, 221-235. Wagner kiadását követi, de figyelembe veszi Michnay és Lichner olvasatát is KOLOZSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen, *Corpus statutorum Hungariae municipalium: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye IV*, Budapest, 1897, 3-30, különvéve a két utolsó szakaszt.

⁴¹ DEMKÓ, *Lőcse története...*, i.m., 6, 17-86. A kiadás csak kritikával használható, mivel a lőcsei változatban sok hibát vétett és sok kihagyást is megengedett. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, i.m., 255.

⁴² PIIRAINEN – PAPONOVÁ, i.m., 29-30; PIIRAINEN, *Nachträge...*, i.m., 31; VIZKELETY, *Adalékok...*, i.m., 254.

⁴³ DEMKÓ, *Lőcse története...*, i.m., 86.

⁴⁴ Lelőhelye az Állami Tudományos Könyvtár Eperjesen - V. q. 1. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, i.m., 203-241.

⁴⁵ „Mjt Gottes Huelf vorendet durch mich Heÿnrich Gnersich des Herr Melchers Gnersichs Szon: Anno Dni 1545. Spes. Mea. Chrÿstus. geduldt Uber windt Alles. A V C gluck vnd Nothh.”

A '80-as évekig magánkézben lévő és ezért ismeretlen codexben, amely a – Lőcsén írásba öntött – kéziratot rejti, először 21 kiegészítő rendelkezést találunk a következő címmel: „*Diese findet man nicht in vnser wolkhwr wie folgen*”, majd 97 szakaszban tartalmazza a *Willkür* rendelkezéseit. Ez utóbbi szöveget Melchior Genersich írta le 1552-ben, kivéve az utolsó két (96-97.) szakaszt, mely más kéztől származik. A datálást a szakértők hitelesnek tekintik. Piirainen szerint ez a kézirat a legmegbízhatóbb és legteljesebb.⁴⁸

Valóban ez tekinthető a legteljesebb kéziratnak, hiszen összesen 118 szakaszt mutat fel. A 21 kiegészítő rendelkezés – valószínűleg – azok viszonylagos újdonsága miatt került a kézirat elejére. Ezekkel kapcsolatos érdekesség, hogy a nagyjából ugyanakkor Szepesváralján készült kéziratba (itt V.) különböző helyeken elszórva beépítésre kerültek ezek a rendelkezések. A V. számú kézirat mellett hasonló bőséggel csak a 17. századból származó gölnicbányai kézirat (XII.) merít ezen kiegészítő rendelkezésekből.

IX. Budapesti kézirat⁴⁹

1550 körül

8.

B

A 48 lapos kódex első 29 lapján 96 szakaszba foglalva található a Lőcsén született szöveg, melyet regiszter („*Register vnd inhalt vnser Landrecht vun will kwr*”) követ. A kódexben található még további 48 szakasz, melyek azonban nem a szepesi joghoz tartoznak.⁵⁰ A *Willkür* kézirati oldalainak szélén további kéztől rövid megjegyzések találhatók,⁵¹ melyeket Piirainen beledolgozott kiadásába. Bár az egyik lapon 1472-es dátum található, a paleográfiai jellemzők a 16. század közepéről származó kézírásra utalnak.⁵²

⁴⁶ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 23; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 25; PAPONOVÁ, *Deutsches Recht...*, *i.m.*, 161. A kéziratot említi: SOPKO, Július, *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knizniciach*, Martin, 1986, 171.

⁴⁷ Fellelhető a lőcsei megyei levéltárban - fond: Fragmenty roznej proveniencie: Rechtsbuch der XI Zipser Städte, Nr.2. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 243-289.

⁴⁸ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 23-24; PIIRAINEN, *Nachträge.... i.m.*, 25-26; PIIRAINEN, *Sprachliches...*, *i.m.*, 241-249.

⁴⁹ Lelőhelye az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára - szignatúra: *Cod. Germ. medii aevii 35, Statuta et iura prouinciae terrae Scepusiensis*. (Régi jelölés: 786, Qu. Germ.). Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 291-331.

⁵⁰ Ezek a pontok azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogyan kell a tanácsstagoknak a tanácsban viselkedni. Vízkelety ezt a részt egy Kassáról – a munka eredeti keletkezési helyéről származó – kézirattal veti össze. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 258-265.

⁵¹ Vízkelety szerint, ezeket az itt I. és II. alatt feltüntetett kéziratok alapján végezhetette el az összeállító. Vö. VIZKELETY, *Adalékok...*, *i.m.*, 255.

⁵² PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 24-25; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 26-27.

A kéziratot Vizkelety András fedezte fel a '70-es években és hasonlította össze az akkor ismert más kéziratokkal, s utalt arra, hogy a fennebb említett széljegyzetek modernizálják az eredeti minta-kézirat szabályait.⁵³ Az ő megállapítása szerint jelen kézirat (tartalmilag) azonos az 1540-ből származó, de eltűnt kézirrattal (VI.).

X. Lubicai kézirat⁵⁴ 17. század 9. L

A kódex elején található latin bevezető után 101 szakaszból álló jogkönyv, melynek írásképe alapján elképzelhetetlen, hogy 1600 előtt keletkezett volna a kézirat. A '80-as években fellelt szöveg nem teljes, mivel hiányzik a 19. szakasz vége, valamint a 20–24. szakasz közötti szakaszok.⁵⁵ Közös a következő kézirrattal (XI.), hogy van 19 olyan szakaszuk, melyek csak ezen kéziratokban találhatók meg, míg két közös szakaszuk csak egy-egy kéziratban maradt fenn.

XI. Strázsai kézirat⁵⁶ 1659 10. S

A két kéztől származó kézirat 88 oldalon tartalmazza a *Willkür* 100 szakaszát és további öt, nem számozott rendelkezést. A végén található egy bejegyzés, amiből a keletkezés időpontjára következtethetünk: „*Finitum Ius Consuetudinarium Terrae Scepuensus die 13 Dbris A Ch 1659 per Caspar Hain Cassoviensis.*” Az időpontot az íráskép is valószínűsíti. Viszont Hain Gáspár talán csak az utolsó öt szakasz hozzáírásában kapott szerepet, a tulajdonképpeni *Willkür* 100 szakaszát más foglalta írásba.⁵⁷ Jellegettségére lásd az előző kéziratnál írtakat.

XII. Gölnicbányai kézirat⁵⁸ 1666 11. G

A 17. századi, Lőcsén készült kézirat *Iura Terrae Scepusiensis* címen 94 szakaszt tartalmaz. A szöveg végén az alábbi megjegyzést találjuk: „*Ende*

⁵³ VIZKELETY, *Adalékok... i.m.*, 253-256; Uő., *Prospevky..., i.m.*,

⁵⁴ Lelőhelye a poprádi járási levéltár - fond: A.M. Lubica, I.A-1, Richteramtzbuch 1586-1750. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 335-367.

⁵⁵ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 25-26; PIIRAINEN, *Nachträge..., i.m.*, 27-28.

⁵⁶ Fellelhető a poprádi járási levéltárban - fond: A.M. Stráze pod Tatrami, szignatúra nélkül: *Gemein Landt Recht der Ziepsen... Michelsdorf.* 369-405. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 369-405.

⁵⁷ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 26-27; PIIRAINEN, *Nachträge..., i.m.*, 28; PAPONOVÁ, *Deutsches Recht..., i.m.*, 161.

⁵⁸ Megtalálható a lőcsei területi levéltárban - fond: Fragmenty roznej proveniencie, 76, *Formulár a právna kniha mesta Gelnica 1665-1756.* Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 407-437.

unser landes Rechten. Anno 1666. NB. Seindt sonst 116 Artickl, ich hab aber die nothwendigste v fürnehmste außgezogen v außbeschrieben.” Ez azt mutatja, hogy az összeállító „szemezgetett” az általa használt – az 1552-es lőcsei kézirat 21 kiegészítő pontját is tartalmazó – kéziratból. A 21 kiegészítést tartalmazó kéziratot figyelembe véve a 116 szakasz (95+21) említése valóban erre utal. A kézíratra már a 19. században történt utalás,⁵⁹ de csak az 1980-as években került elő.⁶⁰

XIII. Késmárki kézirat⁶¹ 1770 15. K

A 19 lapos kézirat csak a *Willkür* szövegét tartalmazza 93 szakaszban. A címlapon nagyon nehezen olvashatóan az alábbi felirat látható: „*Abschrift in Zipser Bela am 12. 1. 1770 durch Georgium Carolum Borz Henricum Liber Baro de Merkenfeld.*” Az írás egyetlen 18. századi kéztől származik, az 1770-es dátum elfogadható. A kéziratot 1996-ban találták meg, bár korábban volt már utalás a létezésére.⁶²

XIV. Lőcsei kézirat⁶³ (4) 1777 12. L 1777

A '80-as években előkerült kézirat első fele tartalmazza a *Willkür* szövegét 95 szakaszra osztva, kiegészítve azt egy regiszterrel. A letisztult tradíciójú kéziratok egyike. A másolás időpontjául megjelölt évszám elfogadható.⁶⁴

XV. Lőcsei kézirat⁶⁵ (5) 18. század 14. L 18.

A kézirat a jogkönyv 96 szakaszát tartalmazza 8 kiegészítő cikkellyel. Ez utóbbiak előtt a következő megjegyzés áll: „*Die Stück findet man nicht in der Willkür, und seyn von Alters gehalten in 24. Städten.*” Az összeállítást regiszter zárja („*Register und Inhalt unßer Land Recht u Willkühr*”). A megadott 1659-es dátum valószínűtlen, bizonyára a másolás alapját képező

---

⁵⁹ Franz Xaver KRONES, *Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Oberungarn*, in: *Zeitschrift für österreichische Geschichte*, 34 (1865), 213-252.

⁶⁰ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 27; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 28-29.

⁶¹ Feltalálható a késmárki megyei levéltárban a késmárki evangélikus líceum iratai között. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 87-111.

⁶² PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 34.

⁶³ Megvan a lőcsei megyei levéltárban - Provincia XVI spišskich miest, Provincná archiv, 258/777. alatt. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 439-482.

⁶⁴ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, *i.m.*, 27-28; PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 29.

⁶⁵ Fellelhető a lőcsei megyei levéltárban - fond: Provincia XVI spišských miest, Grofsky archiv, E 22. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN, *Nachträge...*, *i.m.*, 53-86.

kéziratra utal.⁶⁶ Ez utóbbi azonban nem azonos a szintén 1659-re datált strázsai kézirattal, hiszen jelentős eltérések vannak a két változat között.

XVI. Rozsnyói kézirat⁶⁷

18. század

13.

R

A korábban Betléren fellelhető kódex elején 96 szakaszban található meg a jogkönyv szövege, melyet regiszter egészít ki. A kiegészítő szakaszokat a „*Die Stück findet man nicht in der Willkür acht Artikel*” megjegyzés vezeti be. Az első lapon possessori bejegyzések találhatók a 19. századból.⁶⁸ Ez a *Willkür* legfiatalabb példánya, melyet I. Chalupecký talált meg, s amely tartalmilag teljesen megegyezik az előző, lőcsei (XV.) példánnyal.⁶⁹ A kései lejegyzés azt igazolja, hogy a szepesi jog még a 18. század végén is érdekes volt.

C. Első megállapítások

A 16 kézirat szerkezetének és – közvetve – rendelkezéseinek vizsgálata azt mutatja, hogy hozzávetőleg a 16. század közepére alakult ki az a kézirat-tradíció, amelyet aztán a másolók követtek és átvettek. Már az itt IV-el jelölt beszercebányai – a végén hiányos kézirat – nagyjában-egészében híven követi (igaz egyes pontokat ismételve) a rendelkezések kanonizálódó sorrendjét. Az elveszett lőcsei kézirat (VI.) 1540-ből, az eperjesi (VII.), az 1552-es lőcsei VIII.) és az 1550 körüli budapesti (IX.) változat rendelkezéseinek sorrendje szinte teljes mértékben egybecseng. Ezt a hagyományt követik aztán a legkésőbbi kéziratok is a 18. századból (XIII-XVI.). Megállapítható tehát, hogy nyolc kézirat „főszövegi” szerkezete csaknem teljes mértékben azonos. Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a legteljesebb – összesen 97 „főszövegi” és 21 kiegészítő rendelkezést tartalmazó – 1552-es lőcsei kézirat kiegészítő rendelkezésiből a másik – ebbe a hagyományba sorolható – hét kézirat közül csak a két legfiatalabb vesz át 8-8 rendelkezést, a többi öt változatba – akár korábbiak, akár későbbiek tekinthetők – ezek nem kerültek bele.

⁶⁶ PIIRAINEN, *Nachträge...*, i.m., 33-34.

⁶⁷ Megtalálható a rozsnyói járási levéltárban a Mesto Dobšina *Ius consuetudiarum Terrae Scepusiensis de anno 1370* utalás alatt. Figyelembe vett kiadása: PIIRAINEN – PAPONOVÁ, i.m., 483-525.

⁶⁸ „*Dieses Buch habe ich vor zwelf Reinische Gulden gekauft. Anno 1808, die 18. Marcy. Simon Lehotský. – Dieses Buch habe ich von meinem Vatter Simon Lehotský nach seinem Todte geärbet. Anno 1840 die 1. januari. Michael Stanislaus Lehotsky – Gál Mihály ajándéka 1892.*”

⁶⁹ PIIRAINEN – PAPONOVÁ, i.m., 28-29; PIIRAINEN, *Nachträge...*, i.m., 30.

Nyilvánvalóan szoros a kapcsolat a két 17. századi Lőcsén készült kézirat, a lubicai (X.) és strázσαι (XI.) között is. Ezeknél a rendelkezések sorrendje teljesen azonos (kivéve a strázsaiban található öt nem számozott rendelkezést). Ezen kéziratokban 21 olyan rendelkezést találunk, melyek más kéziratokban nem lelhetők fel. Ezen rendelkezések tartalmi elemzése döntheti majd el, hogyan viszonyulnak ezek a szakaszok a főhagyományba tartozó kéziratokhoz. Mindenesetre jelzés értékű, hogy ezen „extravagáns” szakaszok a kései kéziratokban már nem jelennek meg.

Hasonlóan „külön úton jár” a Tschay-féle szepesváraljai kézirat (V.). Tartalmi rokonságot mutat a 16. század közepe előtti változatokkal, bár azok rendelkezési közül jó néhányat nem vett át, ugyanakkor jó néhány rendelkezése megegyezik a lőcsei 1552-es *Willkiir* kiegészítő szakaszaival, de egyúttal nyolc olyan szabályt is felmutat, melyek egyetlen másik kéziratban sem szerepelnek. Hasonlóan ehhez, a gölnicbányai irat (XII.) is szinte teljes egészében átveszi – főszövegébe emelve – a 21 kiegészítő rendelkezést, a hagyományos főszövegi rendelkezésekből azonban sok kimaradt ebből a változathoz.

Az időben legelső három kézirat egy kialakuló íráshagyomány képviselőjeként jellemezhető. A három közül érdekes módon a legkorábbra helyezett szepesszombati változat a legteljesebb, melyet a kutatások mai állása szerint az 1370-es eredeti szöveg hű tolmácsolójának tekinthetünk.

A jelen tanulmányt eredményező munka célja elsősorban azon kiindulási alap megteremtése volt, melyek a későbbiekben a kéziratok tartalmi összehasonlítását, az eltérések értékelését elősegíthetik. Többre sem terjedelmi okokból, sem a kutatás állása szerint nem vállalkozhattunk.

Reméljük, az itt közölt adatok más kutatócsoportok további munkáját is megkönnyíthetik a *Zipser Willkiir* megismerésében.

Melléklet⁷⁰

---

⁷⁰ Az első oszlopban egy jellemző – nem mindig a rendelkezés lényegi tartalmát visszaadó – szókapcsolat van kiemelve a VIII. számú, legteljesebb változat alapján. Azért nem a szakaszcímek, mert azok nem minden kéziratnál találhatók meg, másrészt nem mindig szó szerint követik a rendelkezés tényleges szövegét. További rövidítések: N = toldalék (Nachtrag); R = regiszter; E = Einleitung; Ed = deutsche Einleitung; *deest* = hiányzik a kéziratból; St = külön nevesített kiegészítő rendelkezés.

	I SS	II SNV	III L1511	IV BB	V SP	VI (Dem) E	VII P E	VIII L1552 E	IX B E	X L Ed	XI S Ed	XII G	XIII K E	XIV L1777 E	XV L 18 E	XVI R E
Einleitung	E	E		Ed		E	E	E	E	Ed	Ed		E	E	E	E
daß uns Zipser	1		1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	1	1
ein Drittel von seiner Helfft	2	1	2	2	9	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2
keine Frau nit zu theidigen habe	3	3	3	3	10	3	3	3	3	3	3		3	3	3	3
Gott über den Man		2		4	11	4	4	4	4	4	4		4	4	4	4
an beyden stame theilen	5	4	4	5	12	5	5	5	5	5	5		5	5	5	5
sich wieder verändert	6	5	5	6	13	6	6	6	6	6	6	2	6	6	6	6
nächsten freünd bejderseits	7	7	6	7	15	7	7	7	7	7	7	3	7	7	7	7
ein Theil beyderthalben wär	8	8	7	(8)	17	8	8	8	8	8	8	4	8	8	8	8
oder der Anfraun nehmen	9	9	8	(9)	19,20	9	9	9	9	9	9	5	9	9	9	9
Ein Jahr, oder wie lan das wäre	10	10	9	10	21	10	10	10	10			6	10	10	10	10
eines oder zwey aus geben	11	11	10	(11)	22	11	11	11	11	10	10	7	11	11	11	11
ihre Kinder allesamt ausgeben	12	12	11	(12)	23	12	12	12	12	12	12	8	12	12	12	12
Er ihr morgengabet	13	13	12	(13)	24	13	13	13	13	12	12	9	13	13	13	13
Wittwe oder Jungfrau zucket	14	14	13	(14)	25	14	14	14	14	13	13	10	14	14	14	14
ihrer Freündt Brödting ist	15	15	14	(15)	26	15	15	15	15	14	14	11	15	15	15	15
aus dem Lande bürtig wär	16	16	15	(16)	2	16	16	16	16	15	15	12	16	16	16	16
Sie verendert sich wieder	17	17	16	(17)	28	17	17	17	17	16	16	13	17	17	17	17
den anderen Geld schuldig ist	18	18	17	(18)	29	18	18	18	18	19	19	14	18	18	18	18
andern beklagt, um Geldt	19	19	18	(19)	30	19	19	19	19	deest	20	15,16	19	19	19	19
ein schlechte Klag	20	20	19	(20)	31	20	20	20	20	deest	21		20	20	20	20
um verdienten Lohn	21	21	20	(21)	32	21	21	21	21	deest	22	17	21	21	21	21
um Bürgschaft wegen	22		21	(22)	33	22	22	22	22	deest	23	18	22	22	22	22
Ab ein gast. beklagt um Gedt	23		22,23	(23)	34	23	23	23	23	deest	24	19	23	23	23	23
3 Stund Pfand fordern	24	22	24	(24)	35	24	24	24	24	25	25	20	24	24	24	24
ihm zugetheilet wird				(25)		25	25	25	25			21	25	25	25	25
Alle ding theilt man		N4		(26)	105+	26	26	26	26			22	26	26	26	26
er laignet ihm		N3		(27)	104	27	27	27	27			23	27	27	27	27
ein Mark schuldig oder mehr		23		28	36	28	28	28	28	26	26	24	28	28	28	28
er ihr Brödting wär	25	24	25	(29)25	38	29	29	29	29	27	27	25	29	29	29	29
hauß gebet, ind ihm ausheischt	26	25	26	(30)26	39	30	30	30	30	28	28	26	30	30	30	30
der ander ihn nachlaufft	27	26	27	(31)27	40	31	31	31	31	29	29	27	31	31	31	31

	I SS	II SNV	III L1511	IV BB	V SP	VI (Dem)	VII P	VIII L1552	IX B	X L	XI S	XII G	XIII K	XIV L1777	XV L 18	XVI R
<i>ehrbar Man oder sein Gesinde</i>	28	27	29	(32)28	41	32	32	32	32	31	31	28	32	32	32	32
<i>des Manes Hauß recht zu suchen</i>	29	28	28	(33)29	42	33	33	33	33	30	30	29	33	33	33	33
<i>beÿ tag oder beÿ Nacht</i>	30	29	30	(34)30	43	34	34	34	34	32	32	30	34	34	34	34
<i>mit beckel tragen soll</i>		30		(35)31	44	35	35	35	35				35	35	35	35
<i>wissens eines ...Richters</i>	31	31	31	(36)33	45	36	36	36	36	33	33	31	36	36	36	36
<i>wird es deß übergangen</i>	32	32	32	(37)	46	37	37	37	37	34	34	32	37	37	37	37
<i>Vorsprach sein Wort nicht</i>	33	33	32	(38)34	47	38	38	38	38	35	35	33	38	38	38	38
<i>einer schlechten Klag 1 G</i>	34	34	33	(39)35	48	39	39	39	39			34	39	39	39	39
<i>mit welcherley Geld das sey</i>	35	36	34	37	86	41	41	41	41	36	36		41	41	41	41
<i>wer Gewandt in das Land bringt</i>	36	35	66	(40)36	85	40	40	40	40	37	37		40	40	40	40
<i>Ob ein Elender geschlagen würde</i>	37		35	38	87	42	42	42	42	38	38	35	42	42	42	42
<i>Ab ein Elender verderbt würde</i>	38	37		39	88	43	43	43	43	39	39	36	43	43	43	43
<i>Käm für den Richter</i>	39	38		40	89	44	44	44	44	40	40	37	44	44	44	44
<i>Welches dorfes hattert</i>	40	39		41	90	45	45	45	45	41	41	38	45	45	45	45
<i>einen unrechten Weeg gebet</i>	41	40	36	42	91	46	46	46	46	42	42	39	46	46	46	46
<i>Ab einer erschmertz oder</i>	42	41		43	92	47	47	47	47	43	43	40	47	47	47	47
<i>niemand den Eyd entfahen sol</i>	43	42	37	44	93	48	48	48	48	44	44	41	48	48	48	48
<i>mit feür dreüete</i>	44	43	38	45	94	49	49	49	49	45	45	42	49	49	49	49
<i>dreüet zu Todt zu schlagen</i>	45	44	39	46	95	50	50	50	50	46	46	43	50	50	50	50
<i>keiner mehr verspielen mag</i>	46	45	40	47	49	51	51	51	51	47	47	44	51	51	51	51
<i>der selbschuldige zu Gnaden komt</i>	47	46	41	48	51	52	52	52	52	48	48	45	52	52	52	52
<i>die manschaf entpfahent</i>	48	47,48	42	49	52,53	53	53	53	53	50	50		53	53	53	53
<i>2. miteinander solten fechten</i>	49	49		50	54	54	54	54	54	49	49	46	54	54	54	54
<i>Leüte miteinander zu Sache hätten</i>	50	50	43	51	55	55	55	55	55	51	51	47	55	55	55	55
<i>Graff die Graffschaft aufgiebt</i>	51	51	44	52	56	56	56	56	56	52	52		56	56	56	56
<i>eine Zuge zeüth an zwene</i>	52	52		53	58	57	57	57	57	54	54		57	57	57	57
<i>zu hause oder zu Hoff suchen</i>	53	53	45	54	59	58	58	58	58	55	55	48	58	58	58	58
<i>Edelingen Holden einer Wünde</i>	54	54	46	55	61	59	59	59	59			49	59	59	59	59
<i>Ab unsere Leüthe einer Wund</i>	55			56	62	60	60	60	60			50	60	60	60	60
<i>man niemand mehr beschuldigen</i>	56	55	47a	57	64	61	61	61	61	56	56	51	61	61	61	61
<i>mit Haußern zum Land dient</i>	57	56	47b	58		62	62	62	62	57	57	52	62	62	62	62
<i>Wen ein Enckel stürbet</i>	58	57	48	59		63	63	63	63	58	58	53	63	63	63	63
<i>Knab unter 14. Jahren nit</i>	59	58	49	60		64	64	64	64	59	59	54	64	64	64	64
<i>nach der Theilung stirbet</i>	60	59	50	61		65	65	65	65			55	65	65	65	65

	I SS	II SNV	III L1511	IV BB	V SP	VI (Dem)	VII P	VIII L1552	IX B	X L	XI S	XII G	XIII K	XIV L1777	XV L 18	XVI R
<i>aber wer her werr eynen fingen</i>					4			N1				78			N1	N1
<i>ein Man eyynn pferdt ader</i>					5			N2				79			N2	N2
<i>der frauwen erschlagen würde</i>					6			N3				80			N3	N3
<i>das würffell Sphill</i>			64		8			N4		73	73	81			N4	N4
<i>kein lewkauff man</i>					1			N5							N5	N5
<i>vnd Enckel liesfen</i>					14			N6				82			N6	N6
<i>vor der vorendrung</i>					18			N7				83			N7	N7
<i>Szo einer ein vorzelthen hatt</i>					66			N8							N8	N8
<i>Wen einer pshandt hette</i>					67			N9				84				
<i>das buch lesen sall</i>					68			N10								
<i>Wen siech ymands züige</i>					69			N11								
<i>ab ein man hochfertig</i>					70			N12				85				
<i>mith falschem Geld</i>					72			N13				86				
<i>Der Richter der in Einem Roth</i>					71			N14				87				
<i>ein Man vorkaufft sein hoff</i>					76			N15				88				
<i>den andern nicht mag außwendig</i>					78			N16				89				
<i>Kein Weber mag nicht Richterr</i>					80			N17		86	86	90				
<i>eyn frau yren man szuchte</i>					84			N18				91				
<i>vnnnd der klager stamlet</i>								N19				92				
<i>eyner dem andern seynen barth</i>								N20				93				
<i>yre khinder mügenn enterben</i>								N21				94				
<i>vnd welches sich nter den czweye</i>										17	17					
<i>die hundert mannen und die 24</i>					57					53	53					
<i>das 2 fleischer ein Rindt</i>										78	78					
<i>einer einem verderbte</i>										79	79					
<i>Irgendt einer mit gewaltiger handt</i>										80	80					
<i>So einer Erb kaufft</i>										81	81					
<i>Wo einer den andern weg logt</i>										82	82					
<i>Wen einer sein webr wirt mit Recht</i>										83	83					
<i>Weib oder Wiedwe verklagt</i>										84	84					
<i>Welcher sich ruffet auff czeugen)</i>										85	85					
<i>geladen wirt von einem diener</i>										87	87					
<i>Wen ein man wiedwe nimpt</i>										88	88					
<i>So Iemandt gefangen wirt</i>										89	89					

	I SS	II SNV	III L1511	IV BB	V SP	VI (Dem)	VII P	VIII L1552	IX B	X L	XI S	XII G	XIII K	XIV L1777	XV L 18	XVI R
<i>We einer geladen wirt umb schuld</i>										90	90					
<i>freyer Knecht einen gessenenen man</i>										91	91					
<i>freyer Knecht sich auff czeugen</i>										92	92					
<i>kue der anderen ein bein czeubricht</i>										93	93					
<i>ein Eegatten dem andern wil</i>										94	94					
<i>Wen ein pfandt gewünet</i>		N5								96	96					
<i>Wen man einen Rechtschuldigen</i>										97	97					
<i>Wen man ein dritteil theilen wil</i>										98	98					
<i>yr kender Erbe wolde vorkawffen</i>		6														
<i>wo lewd siczen an der Ee</i>		75														
<i>Ap ber Erbe hethe</i>					37											
<i>fyndet wen dreÿ wÿrfuel</i>					50											
<i>szelbschuldige richter ader puerger</i>					60											
<i>eÿn Landtman yn Edlen hoff</i>					63											
<i>Wen cwene vor eynem richter</i>					65											
<i>Wer czwÿr thedigeth umb eVn gelt</i>					77											
<i>dÿe Groffe(n) haben czw Nemen</i>					79											
<i>vorwuest das vor eÿnem richter</i>					83											
<i>It(e)m XIII (dinar) vor Eyn marck</i>		N7														
				R(85)				R(95 + 2)	R(95)					R(95)	R(96)	R(96)
								21 St							8 St	8 St

Die Quellen des Zipser Rechts

In der Studie werden 16 verschiedene, in den 16-18. Jahrhundert verfassten Manuskripte der aus dem Mittelalter (1370) stammenden *Zipser Willkür* als Zeugen der Rechtsentwicklung der Zipser Sachsen in der frühen Neuzeit behandelt. Die in den letzten zwei Jahrzehnten erschienenen Textausgaben gewähren uns die Möglichkeit, uns auf einer ziemlich breiten Quellenbasis mit der Analyse des aus dem Mittelalter stammenden, jedoch aus in der frühen Neuzeit verfassten – und in dem 16. Jahrhundert mehr oder weniger geänderten – Manuskripten gekannten Rechtsmaterial der *Zipser Willkür* zu beschäftigen: Die Erschließung der inhaltlichen Unterschiede der Manuskripte ermöglicht uns einen Einblick in die durch die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und politischen Ereignisse verursachten Änderungen des Zipser Rechts der frühen Neuzeit. Auch die Entwicklungsgeschichte des Zipser Rechts lässt sich darstellen und aufgrund der Manuskripte können wir wesentliche Informationen über die Rechtsentwicklung einer verhältnismäßig geschlossenen Gemeinde aus den 16-18. Jahrhundert bekommen.

Nach der kurzen Vorstellung der 16 Manuskripte kommt es zu einer Zusammenstellung der abschnittweisen Konkordanz der zur Verfügung stehenden 16 Manuskripte der *Zipser Willkür* – als erster Schritt zur Verwirklichung der oben genannten Forschungsziele, was eine spätere Überprüfung der inhaltlichen Unterschiede zwischen den Manuskripten und der eventuellen Änderungen erleichtert. Dies wird in dem Anhang dieser Studie publiziert. Die Studie endet mit einem Versuch der Abgrenzung der einzelnen Manuskript-Traditionen aufgrund der Struktur und der Auffindbarkeit der Verfügungen der 16 Manuskripte.